

Pásztor Kicsi Mária*
Horváth Futó Hargita
Újvidéki Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

UDC:811.511.141(497.11)'373.2
821.511.141(497.11) Végel L.
81'373.2
81'373.21
DOI: 10.19090/gff.2022.2.207-219
Originalni naučni rad

HELYNEVEK VÉGEL LÁSZLÓ NEOPLANTA, AVAGY AZ ÍGÉRET FÖLDJE CÍMŰ VÁROSREGÉNYÉBEN**

A tanulmány Végel László *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* című regényében vizsgálja a helyneveket és a szövegben betöltött jelentéshordozó funkciójukat. Az irodalmi onomasztika valóságos és fiktív helyneveket különböztet meg. Végel regényében az Újvidékhez kapcsolódó valóságos földrajzi nevek dominálnak, de találunk példákat a metaforikus névadásra is. A városregény földrajzi és intézménynevei olyan kódokként integrálódnak a szövegbe, amelyek különféle idősíkokat működtetnek, felszínre hozzák a térség háromszáz éves múltjában lejátszódó történelmi és társadalmi traumákat, a határmódosítások és migráció okozta nemzeti önazonosság problematikáját, jelzik a politikai rendszerek értékrendjét, történelemszemléletét. A mű névvilága rámutat a politika szimbolikus térbeli megnyilvánulásaira, a jelképes térfoglalásra is. A városregény helynévanyagának rendszerezése Hajdú Mihály és Hoffman István tipológiája alapján történt.

Kulcsszavak: helynevek, városregény, Végel László, irodalmi onomasztika, valóságos és fiktív írói helynevek, utcanév-politika

ÚJVIDÉK ÉS AZ ÚJVIDÉKISÉG REGÉNYE

Végel László *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* című regénye 2013-ban jelent meg a budapesti Noran Kiadónál. Folytatása volt ez az előző évben szintén a Norannál kiadott *Bűnhődés* (2012) című naplóregénynek. A trilógia 2015-ben az életműsorozat negyedik köteteként publikált *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja* című regénnyel állt össze. Szerb nyelven Vickó Árpád fordításában jelent meg

* manyi@ff.uns.ac.rs, horvathfuto@ff.uns.ac.rs

** A tanulmány Vajdaság Autonóm Tartomány Felsőoktatási és Tudományos Kutatási Titkárságának *Kisebbségi nyelvek és irodalmak Vajdaságban – szemiotikai és kulturális források az etnikai identitás kialakításában* című 142-451-2587/2021-01. számú projektumának keretében készült.

Neoplanta, ili Obećana zemlja címmel (2014) az újvidéki Akademska knjiga gondozásában. Horvát nyelvre Xenia Detoni ültette át 2019-ben. A német fordítást, Christina Kunze munkáját, *Neoplanta oder das gelobte Land* címmel adta ki 2022-ben a klagenfurti Wieser Verlag.

A *Neoplanta* város- és régiótörténet, Újvidék történelmét beszéli el a városalapítástól a 20. század hatvanas éveig. A krónikákból is ismert eseményeket egy-egy kisember meséli el a saját élményei, a megélt történelem vagy másoktól hallott történetek, emléktöredékek, anekdoták által. A névtelen elbeszélő Szenttamásról kerül Újvidékre, 1956-ban iratkozik a tartományi székváros magyar tannyelvű gimnáziumába, s ott ismerkedik meg Lazo Pavletić fiákeressel. Kettejük elbeszéléséből konstruálódik a város összetett története. Újvidék kísérleti laboratóriumként is felfogható, amelyben megfigyelhető a különböző etnikumú egyének és közösségek együttélése: „az ilyen többrétegű és többkultúrájú városok – amelyek jellegzetesen előfordulnak tágasabb térségünkben, Kolozsvártól Pozsonyig, Vilniustól Isztambulig – mikro-társadalmának a vizsgálatán keresztül az összefonódott, traumatikus múltunk és az általa meghatározott önazonosságunk kérdéseit lehet boncolgatni.” (László, 2014: 98) A trilógia mindhárom kötetére jellemző, hogy különböző szövegek és nyelvek váltják egymást, hiszen a „beszélők – a térség egykori multikulturális jellegének megfelelően – különböző nációk (magyarok, szerbek, bunyevácok, németek stb.) képviselői, mégis ugyanazt mesélik el Újvidékről és lakosairól (tágabb értelemben: a vajdasági ember sorsáról).” (Bence, 2016: 114) A regények a történelmi fordulathoz és társadalmi körülményekhez igazított identitás problematikáját fejtegetik, főszereplőik „rákényszerülnek, hogy számot vessenek az érvessztés dilemmáival, és ennek nyomán az idegenség érzetével: önmagukban fedezik fel az idegent. Persze az adott térben és időben, melyben élnek, ez a tapasztalat megkerülhetetlennek látszik. A regényhősök a XX. század kelet-közép-európai útvesztőiben bukdácsolnak.” (Domján, 2016: 77)

VÁROS-NARRATÍVÁK, TÉRKONSTRUKCIÓK, MENTÁLIS TÉRKÉPRAJZOLÁS

Niedermüller Péter *A város: kultúra, mítosz, imagináció* című tanulmányának bevezetőjében a városról azt írja, hogy az nemcsak az emberi történelem, a „nagy” történelem léptékével mérhető, leírható „valami”, hanem sokkal inkább „az emberi tapasztalatok, a saját, személyes élet színtere, még akkor is – vagy talán elsősorban akkor –, ha sok, egymástól nagyon különböző személyes élet színtere, olyan életké, amelyek csak annyiban vannak és történnek,

amennyiben vannak más életek és más történések is.” (Niedermüller, 1994: 5) A fizikai térben létező tényleges és az elképzelt, imaginatív város között a különbség abban rejlik, ahogyan a várost a lakói megélik, és ahogyan a megélés által megteremtik a városról alkotott képüket. Az emberek fejében és a társadalmi csoportok kultúrájában létező elképzéseket mentális térképeknek nevezzük, ezek nyomán alkotják meg a lakók a saját „imaginárius városukat” (Niedermüller, 1994: 13). Végel László regénye a narrátor és a főszereplő, Laza Pavletić várostapasztalásának, mentális térképének leképezése. A városi térstruktúrák „megjelenítik és elbeszélik a város kulturális, társadalmi életrajzát, a társadalmi rendre, a politikai hatalomra, a történelemre, a kultúrára és a helyi identitásra vonatkozó elképzéseket.” (N. Kovács et al 2005: 7) A fiákeres 1990-ben egy utolsó sétakocsikázásra viszi az elbeszélőt, bejárják Újvidék utcáit, tereit, elmennek az életük részét képező intézmények előtt, s közben egy-egy városszegmens kapcsán elbeszélik a saját megélt és másoktól hallott történeteket, anegdótákat, legendákat, történelmi eseményeket.

A *Neoplanta* városszöveg. Elbeszélte város. A város diszkurzív tér, amely különféle városszövegek (térképek, útikönyvek, visszaemlékezések, szociográfiák és szépirodalmi írások) és városfotók terében íródik (Kovács, 2007: 87). Újvidék szépirodalmi helyszíneként Végel László és nemzedékének műveiben vonul be az irodalomba az 1960-as és 70-es években. Az Új Symposion nemzedéke, amelynek meghatározó szerepe volt a jugoszláviai magyar művelődési életben és művészetekben, a várost a végtelen lehetőségek tárhazaként tüntette fel, és létrehozta Újvidék mítoszát is: a város „nem csak téma vagy helyszín, hanem egy életstílus szimbóluma lett.” (Roginer, 2015: 57–58) Újvidék helyszíneként megjelenik Végel László (*Újvidéki trilógia*), Tolnai Ottó (*Világpor, Virág utca 3, Áruháznovellák* ciklus), Domonkos István (*Újvidék*), Ladik Katalin (*Ikrek hava, Telep, Vadhús*), Fehér Ferenc (*Újvidéki képeslap*), Sziveri János (*Dia-dalok*), Németh István (*Idegenek a Városban*), Juhász Erzsébet (*Határregény*), Balázs Attila (*Kinek Észak, kinek Dél*) és mások műveiben. Az Újvidék-narratívákban jellegzetes multikulturális helyszíneként jelenik meg a város, amelyet „az elbeszélői nézőpontok sokféle oldalról mutatnak meg. A helyszín geokulturális értelemben relatívva is tesz. Nem csak térként funkcionál, hanem olyan interkulturális közeget teremt, amely maga is reflexió és metanarráció tárgyává válik.” (Toldi, 2010: 90) Végel teljes szövegüniverzumát behálózza a város, ahová szülőfalujából, Szenttamásról költözik át kamaszként. Az 1950-es évektől napjainkig krónikása a városnak, miközben témaválasztása, nyelvezete, nyelvi fordulatai őrzik az évtizedről évtizedre változó város szellemét: „az életműre ránehezedik Újvidék

felfelé ívelésének, majd tragikus, szinte a teljes tárgytalanságig való lebomlásának az elemzése.” (Roginer, 2015: 147) A 2010-es évek elején Újvidék-narratíváinak összegzéseként a város regényét (majd folytatását) is megírja.

A HELYNEVEK FAJTÁI A *NEOPLANTÁBAN*

A helynév (toponima) a nyelvi jeleknek azt a fajtáját képviseli, amelyek meghatározott térbeli objektumokat jelölnek, általában a tájékozódás megkönnyítése érdekében (Laczkó – Mártonfi, 2005: 178; Király, 2007: 628–629). Leginkább földrajzi vonatkozású jelölési tartománnyal rendelkeznek, s ezért földrajzi nevekként is emlegetik őket, bár e két fogalmat nem minden szerző tekinti szinonim kategóriának. Király Lajos szerint például „a helynév tágabb kategória, mint a földrajzi név, mert a Földön kívüli nevek is beletartoznak, tehát a csillagok, bolygók nevei, az ezeken lévő helyek (hegyek, kráterek, síkságok stb.) elnevezései” (Király, 2007: 623). Hoffmann István szerint viszont

a helynév és a földrajzi név terminusok használatát ez a nemkívánatos terminológiai többértelműség alapvetően nem jellemzi. A szakirodalom leginkább szinonim terminusként kezeli a két szót. Úgy gondolom, a terminológiában inkább megengedhető a szinonimitás, mint a poliszémia vagy a homonímia. Ezért azzal, hogy a hely fogalmi körébe sorolható tulajdonnévi értékű nyelvi jelekre azonos értelemben használom a helynév és a földrajzi név műszót, tulajdonképpen a szakirodalom ilyen értelemben nem feltétlenül üldözendő gyakorlatát követem. Megjegyzem ugyanakkor, hogy a régebbi helynév terminus technicust bizonyos értelemben jobbnak tartom – rövidebb, így könnyebben részt vehet a szóalkotásban, helyesírása egyszerűbb –, ezért szinonimájánál jóval gyakrabban használom (Hoffmann, 2007: 46).¹

A helynév tehát „tulajdonnévi értékű nyelvi jel” (Hoffmann, 2007: 46.), ami azt jelenti, hogy legfőbb funkciója az azonosítás, „identifikáció” (Balogh, 2000: 127), a köznévvvel ellentétben, amelynek jelentése általános jellegű, mivel „több egyforma dolog közös neve” (Balogh: uo.), bár Hoffmann több más szerzőre is hivatkozva² a helynevek kialakulása kapcsán megjegyzi, hogy a helynevek

¹ Az idézettel összhangban a továbbiakban mi sem teszünk különbséget e két kategória között, bár a helynév terminust mi is előnyben részesítjük.

² Pl. Inczeffi Géza, Lőrincze Lajos, Bárczi Géza, Kálmán Béla stb.

általában „egykor közsői helymegjelölésként születtek, s csak később, másodlagosan váltak tulajdonnévi értékűvé” (Hoffmann, 2007: 25–26), azaz, mint Kálmán Béla *A nevek világa* előszavában megállapítja: „minden tulajdonnév végső soron köznévből származik.” (Kálmán, 1989: 5)

A helynév egyik jellemzője tehát e tekintetben, hogy valamiképpen átmeneti kategóriát képez a köznévi és tulajdonnévi között. Tulajdonnévi mivoltát lényegében egy adott közösség hagyománya, bejáródott szokásai döntenek el. Egy köznévi is lehet azonosító, identifikációs funkciója, ha az általa jelölt hely egyedi előfordulással bír az adott környezeten belül (pl. strand, halpiac, nagytemplom, gimnázium, korzó stb.). Ilyenkor a közösség fokozatosan tulajdonnévi szerepet kezd tulajdonítani az adott közsőnek. Ha viszont több hasonló objektum is előfordul az adott környezeten belül, a közsővek általában tulajdonnévi megkülönböztető (szerkezeti) előtagot kapnak. Ennek megfelelően „a földrajzi nevek lehetnek egytagúak, vagyis egyszerű szavak [...], és többtagúak, azaz összetett szavak vagy több szóból álló alakulatok.” (Laczkó – Mártonfi, 2005: 178)

Nem csoda hát, hogy a földrajzi, azaz helynevek osztályozása is szerzőtől szerzőig igen heterogén képet mutat. Így a szerzők egy része (pl. Fábrián – Földi – Hönyi, 1998; Hajdú, 2003; Király, 2007; Lukács 2016 stb.) a helynév jelöltje (denotátuma) alapján megkülönbözteti a földrajzi neveket, amelyekbe általában a földfelszín természetes alakulatainak (domborzati, vízrajzi stb.) formáinak, valamint az ember által létrehozott térbeli entitásoknak, objektumoknak (országok, települések, településrészek, utcák, utak, csatornák stb.) nevei tartoznak, az intézmények (intézmények, vendéglők, üzletek, egyesületek stb.) megnevezéseitől, amelyek nem sorolhatók a szó szoros értelmében vett földrajzi nevek közé. Mások ellenben (pl. Laczkó – Mártonfi, 2005; Hoffmann, 2007) nem különítik el ily módon az intézményneveket a többi helynév kategóriájától, hiszen egy közösség tájékozódási szempontjai, térszemlélete, mentális térképe (Reszegi, 2018) tekintetében ezek az objektumok is kifejezett helyjelölő funkcióval rendelkeznek.

Így Hoffmann István kategóriarendszerében (Hoffmann, 2007: 46–48), amely egy-két kisebb eltéréstől eltekintve – mondhatnánk – teljes mértékben megegyezik az Osiris Kiadó helyesírási kötetében közölt felosztással (Laczkó – Mártonfi, 2005: 178–180), a helynévfajták következő nagyobb csoportjai jelennek meg: 1. víznevek; 2. vízparti helyek nevei; 3. domborzati nevek; 4. tájnevek; 5. határnevek; 6. lakott területek nevei; 7. építménynevek. Ezek közül – a tájneveket kivéve – mindegyik fajta több alfajta is tartalmaz.

A *Neoplantában* ezek közül találunk példát a víznevekre (*Duna, Tisza, Ferenc József-csatorna, Adriai-tenger/Adria, Pannon-tenger*); vízparti helyek,

vízpartok (*Duna-part, Tisza-part*) szigetek neveire (*Brač, Vanga-szigete, Goli otok*); a domborzati nevek közül az Újvidék mellett húzóódó hegy (*Fruška gora*) neve olvasható, viszont a táj- és határnevekre nem találunk tulajdonnévi példát a regényben. Annál több ezzel szemben a lakott területek nevei közé sorolható helynév, mind kül- vagy belterületi tekintetben, mind pedig a mikro- és makrotoponimák vonatkozásában³. Így ezeken belül a közigazgatási nevek között találunk kontinensneveket (*Amerika, Ausztrália, Európa, Afrika*); jelen- és múltbéli ország-, illetve államneveket (*Jugoszlávia, Magyarország, Németország, Nyugat-Németország, Nagy Német Birodalom, Franciaország, Etiópia, Ausztria, Osztrák–Magyar Monarchia, Dánia, Szlovákia, Svédország*); egykor országrészt-, ma már országneveket, azaz az egykori Jugoszlávia tagköztársaságainak neveit (*Szerbia, Horvátország, Bosznia, Macedónia, Szlovénia, Montenegró/Crna Gora*); egyéb országrészneveket (*Krajina, Zagorje, Dél-Szerbia, Šumadija, Szerémség, Bánát/Bánság, Bácska*); régióneveket (*Balkán, Közép-Európa, Délvidék, Pannónia, Szibéria*); bel- és külföldi helységneveket (*Újvidék/Novi Sad/Neusats/Neoplanta, Pétervárad, Szabadka, Szenttamás, Becse, Földvár, Zombor, Pancsova, Zsablja, Futak, Piros, Káty, Karlóca, Bácspalánka/Palánka, Karađorđevo, Belgrád, Zimony, Čačak, Požarevac, Knin, Orlić, Bihać, Szkopje, Budapest, Szeged, Trieszt, Bécs/Kaiserstadt, Ulm, Thalfingen, Grinzing, Berlin, London, Moszkva*); településrészt-neveket (*Telep, Salajka, Duna park, Dedinje, Burg, Burging, Riva*).

A lakott területek, akár csak a területükön található intézmények neveiről elmondhatjuk, hogy igen nagy mértékben függnék a történelmi és politikai változásoktól, de mind közül a leginkább az utca- és intézménynevek vannak kitéve a változások szeszélyeinek. (Erről azonban e tanulmány *Helynevek, intézménynevek és politika* című fejezetében olvashatunk bővebben.)

Irodalmi onomasztika

Az irodalmi művek alkotási folyamatában a névadásnak jelentős funkciója van, egy-egy mű vagy író névrendszere gyakran kulcs az értelmezéshez, a megértéshez (T. Somogyi, 2015: 207). A helynévadás jelentőségére az írói nevek vonatkozásában J. Soltész Katalin hívta fel a figyelmet. *Az irodalmi helynévadás*

³ A külterületi nevek lényegében egy település közigazgatási határán kívül esik, míg a belterületi nevek a település határain belül foglalnak helyet. Ugyanakkor e tekintetben a mikrotoponimák kisebb, míg a makrotoponimák szélesebb földrajzi területhez köthetők (Hoffmann, 2007: 51).

című tanulmányában (1958) az írói helynevek vizsgálatát azzal indokolja, hogy a szerzők a személynevek mellett – bár az irodalmi helynévadás köre jóval szűkebb, mint a személynévadásé – a helyneveket is művészi céljaik szolgálatába állítják. A név és valóság viszonylatában valóságban létező és kitalált, fiktív helyneveket tipologizál a szakirodalom. A valóságos (város-, falu-, hegy-, folyó- és egyéb) földrajzi nevek használata gyakori az irodalmi alkotásokban. A valódi helynevek irodalmi felhasználásának gyakori módja, hogy elemeikből az írók új neveket kombinálnak (J. Soltész, 1958: 53).

Helynevek, intézménynevek és politika

Végel László többnyire valóságos, Újvidék városában fellelhető egykori és mai helyneveket és intézményneveket használ a regényében. Ezek a cselekmény valóságos helyszíneiként vagy utalásszerűen, párbeszédekben jelennek meg: városrészek (*Telep*), utcanevek (*Futaki utca*, *Temerini utca*, *Tesla utca*), terek (*Szabadség tér*, *Trifković tér*), parkok (*Duna park*) elnevezései, víznevek (*Duna*), intézménynevek (*Papp Pál gimnázium*, *Csillag Szálloda*, *Maros vendéglő*, *Dornstädter cukrászda*, *Uzor Áruház*) stb. A hely- és intézménynevek jelölik a regényben a különböző idősíkokat: a szálloda, amelyben Sólyom Alajos dolgozott az Osztrák–Magyar Monarchiában *József főherceg*, később *Car Dušan* névet viselte, a honvédek bevonulása után *Turul* lett, a második világháborút követően pedig *Csillag Szálló*. Hasonló névtranszformáción esett át az Újvidék főterén található *Dornstädter cukrászda*, a felszabadulás után *Moszkvát* írtak a cégtáblájára, az 1960-as évektől, miután megromlott a jugoszláv kommunisták Sztálinnal való viszonya, *Zagreb* (Zágráb) névvel működött, az 1990-es években a horvátokkal vívott háború miatt nem viselheti tovább a horvát főváros nevét, ezért *Atinára* (Athén) változtatják. A narrátor 1956 májusában a *Papp Pál magyar tannyelvű gimnázium*ba iratkozik, az oktatási intézmény nevét ugyanez év ősszén *Moša Pijadéra* módosítják.

Hajdú Mihály *Budapest utcanaveinek névtani vizsgálata* című monográfiájában (1975) utcaneveknek tekinti a terek, közök, házsorok, udvarok, lépcsők stb. neveit is. A személynevekből alkotott utcanevek kapcsán megállapítja, hogy a régebbi korok alakjairól választott utcanevek egy részét politikai vagy egyéb okból közben megváltoztatták, s ezáltal is az utóbbi idők szereplőinek javára tolódott el az arány (Hajdú, 1975: 23). Mózes Krisztián Hajdú Mihály 1975-ös budapesti utcanév-elemzését vetette össze az 1989 és 2010 között el- és átnevezett közterületek elemzése során kapott eredményével. A két rendszer névadási szokásainak összehasonlításával megállapította, hogy a szocializmus során

elnevezett utcák központilag, jellemzően a hatalom nyomására kaptak (új) nevet. Budapesten magas a személyekről elnevezett utcák aránya, s ez gyakori átnevezési hullámot eredményezett. A szocializmusban épült lakótelepek, új városrészek közterületei is a rendszer által fontosnak tartott emberekről, csoportokról, fogalmakról kapták nevüket, de igen nagy számban neveztek át már meglévő utcákat, tereket (pl. a valamiért nem kívánatos névadóval rendelkezőket). A rendszerváltás után felerősödött a lokálpatriotizmus, s a hatalom sem volt annyira centralizált többé, így jobban érvényesülhettek a kerületek helyi kérései, igényei (Mózes, 2015: 252–253). A politika, a folyton változó államalakulatok, a magyar fővároséhoz hasonlóan, újra és újra átirták Újvidék helynévtérképét is. 1748-ban Mária Terézia Újvidéket szabad királyi városnak nyilvánította, s új nevet is kapott: Neoplanta, Neusatz, Novi Sad, Újvidék. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását okozó első világháború végén, 1918. november 18-án a szerb hadsereg vonult be Újvidékre. Az 1920-as trianoni béketárgyalásokon a nagyhatalmak a Vajdaságot elszakították a Magyar Királyságtól, s a terület a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1918 és 1929 között), majd a Jugoszláv Királyság kötelékébe került. 1941 és 1944 között újra Magyarországhoz tartozott. A második világháborút követően a Jugoszláv Föderatív Köztársasághoz, 1992-től a Jugoszláv Szövetségi Köztársasághoz tartozott, 2003 és 2006 között Szerbia és Montenegró Államközösségéhez, majd az államalakulat felbomlása után a Szerb Köztársasághoz. Megannyi államalakulat az azokat megalapozó, létrejöttükben szerepet játszó személyekkel, saját hősökkel, köztisztelőben álló személyiségekkel, ünnepnapokkal, szimbólumrendszerekkel, amelyek az átnevezés (szimbolikus el- és visszafoglalás) során átkerültek a közterület-elnevezésekbe is:

Meg kellett tanulnia az utcák nevét. Vásárolt egy térképet, balszerencséjére az még a Monarchiában készült. Képzelték, apám fújta azokat az utcaneveket. Úgy, ahogyan Ferenc Jóska idejében nevezték. Nem származott belőle kellemetlensége, mert mindenki hozzá volt szokva a régi elnevezésekhez. Hiába cseréltette le a névtáblákat a szerb király, a szerbek még jó ideig a magyarok alatt érvényben levő utcaneveket ismerték. Hauptgasse vagy Kossuth utca. Andrassy utca, Baross utca. Nehezen sajtófitották el, hogy többé nem Kossuth Lajos utca, hanem Kralja Petra I., nem Andrassy utca, hanem Njegoš utca, nem Baross utca, hanem Radnička ulica. (*Neoplanta*, 204)

Végel László jelentős történeti- és helytörténeti forrásanyagot használt fel, ismeri az utcák, terek neveit, az emlékműveket, a jelentősebb épületek építésének körülményeit (pl. a báni palota építésében fuvarozóként az édesapja és a nagyapja is

részt vett), egy-egy kor népességi összetételét, gasztronómiáját (a főtéren álló cukrászda/tejcsarnok/vendéglő változó menüje), zenéjét stb. Végel nyelvi kreativitására, valamint szociális és történelmi tapasztalataira utal a metaforikus névadás: Újvidék az *Ígélet Földje*, a Szabadság tér a képmutatások színhelyeként a *Nagy Hazugságok Tere*, a Duna-parti tér esetében pedig a *Bűnök tere* megjelölés válik a jellemzés eszközévé.⁴ Nevüket a történelem folyamán a városi térstruktúrában betöltött szimbolikus funkciójuk determinálja. A tér ugyanis nem csupán fizikai, hanem kulturális jelentéseket hordozó és szimbolikus funkciókat betöltő entitás. A modern városban az utca vagy a tér nem egyszerűen a közlekedés helye, hanem egy olyan „színpad, ahol a szereplők politikai, gazdasági, társadalmi, vagy éppen kulturális akarataikat megjelenítik, ahol a különböző csoportok szimbolikus eszközökkel kinyilvánítják »társadalmi ottlétüket«” (Niedermüller, 1994: 12). A városközponti Szabadság tér a rendszerváltások, forradalmak, a különféle hadseregek bevonulásának helye, a rítusok tere:

Először végigkocsikáztunk a Futaki utcán, aztán Lazo Pavletić életének legfontosabb állomáshelyén, a Szabadság téren kötöttünk ki, ahol évtizedeken át posztolt. Ahová apja a Duna-partról a szerb regimenttel belovagolt. A felszabadítókat a szerb kisasszonykák virágesővel fogadták. Tombolt a tömeg, amikor bevonultak a partizánok. Ahova begördültek Horthy tankjai és harcokcsijai, hogy összetörjék a kőkockákat. Pontosan azon a helyen, ahol Török Miklóssal örömmámorban üdvözlöttük Tito marsall stafétáját, és megesküdtünk, hogy soha nem térünk le a titói útról. Ahol most teli torokból bömböljük, hogy soha sem akartuk ezt az utat járni. Közben szidjuk Titót, mint a bokrot. Lazo Pavletić kopott bérkocsijával kikocsikáztunk a Nagy Hazugságok Terére, képmutatásaink színhelyére, amelyre úgy emlékszünk majd, mint gyarlóságunk helyszínére. (*Neoplanta*, 22)

A folyton változó történelmi időkben a hatalomhoz simulás manifesztálásnak színhelye a Szabadság tér, hiszen akik a tér valamely adott szeletén belül nem képesek az oda tartozó szabályok alkalmazására, mintegy automatikusan kirekesztődnek az adott térformából: „A tér bizonyos szeleteiben való mozgás kulturális képessége, a meghatározott térhasználati szabályok alkalmazási kompetenciája pontosan jelzi az egyénnek vagy a csoportnak a

⁴ A makrotér szempontjából hasonló jelenséget figyelhetünk meg, amikor az elbeszélő a regényben a *Goli otok* szigetet *Tito Gulagjának* nevezi (*Neoplanta*: 93).

társadalmi hierarchiában elfoglalt helyét.” (Niedermüller, 1994: 13) A Szabadság teret mindig a győztesek foglalják el, az ott élők pedig alkalmazkodnak, elmenekülnek vagy megölik őket.

Végel városregényében a valóságos írói helynevek többnyelvű és többkultúrájú (közép-európai) közeget közvetítenek, segítik a város térképének megrajzolását és a befogadó tájékozódását, továbbá korfestő szerepük is van. A valódi, létező hely- és intézménynevek felkínálják a referenciális olvasat lehetőségét, a metaforikus nevek az ironia kifejezőeszközei és társadalomkritikát is megfogalmaznak.

Pásztor Kicsi Mária, Horváth Futó Hargita

TOPONIMI U GRAD ROMANU NEOPLANTA ILI OBEĆANA ZEMLJA LASLA VEGELA

Rezime

Rad razmatra toponime i njihovu semantičku funkciju u tekstu romana Neoplanta ili obećana zemlja Lasla Vegela (Végel László). Novi Sad kao tema i mesto događaja prožima celokupno Vegelovo životno delo. On je od 1950-ih godina do današnjih dana hroničar grada, dok mu odabir teme, upotreba jezika, frazeologija čuvaju duh grada koji se iz decenije u deceniju menja. Početkom 2010-ih godina kao sumiranje svojih novosadskih narativa (njihovih motiva, tematskih elemenata) napisao je i roman ovoga grada. U delu se zatiče dvostruki pripovedački okvir: anonimni narator se 1956. seli iz Srbobrana u Novi Sad da bi započeo pohađanje gimnazije, a ovde upoznaje fijakeristu Srbina, Lazu Pavletića. Nakon odlaska u penziju Laza ga poziva na jedan poslednji obilazak grada fijakerom, te dok se voze novosadskim ulicama, trgovima i prolaze pored karakterističnih javnih zgrada, podsećaju se svog života i porodičnih predanja iz kojih se iscertava i istorija samoga grada. Književna toponomastika razlikuje stvarne i fiktivne toponime. U Vegelovom romanu dominiraju stvarni geografski nazivi vezani za Novi Sad, međutim pronalaze se primeri i za metaforičko davanje imena. Geografska imena i nazivi ustanova u romanu grada integrišu se u tekstu kao kodovi koji operišu raznim vremenskim ravnima, izbacuju na površinu istorijske i društvene traume koje su se odigrale u tristogodišnjoj prošlosti ovih prostora, problematiku nacionalnog identiteta prouzrokovanu izmenama granica i migracijom, naznačuju sistem vrednosti, istorijske poglede političkih režima. Onomastika dela ukazuje na simbolčke prostorne manifestacije, kao i na simboliku zauzimanja prostora. Sistematizacija toponimske građe romana grada je vršena na osnovu tipologije Mihajla Hajdua (Hajdú Mihály) i Ištvana Hofmana (Hoffmann István).

Ključne reči: toponimi, grad roman, Laslo Vegel, književna onomastika, politika naziva ulica

PLACE NAMES IN LÁSZLÓ VÉGEL'S CITY NOVEL ENTITLED NEOPLANTA, OR
THE PROMISED LAND

Summary

The study examines the place names in László Végel's novel *Neoplanta*, or the Promise Land and their meaning-carrying function in the text. Újvidék (Novi Sad) as theme and location encompasses Végel's entire oeuvre. Végel is the chronicle of the city since the 1950s until today, while his choice of topics, language, and idiomatic phrases preserve the spirit of the city that changes from decade to decade. At the beginning of the 2010s, he wrote the novel of the city as a summary of his Újvidék narratives (motifs, thematic elements). The novel has a double narrative framework: the anonymous narrator moves from Szenttamás (Srbobran) to Újvidék in 1956 to start his high school studies there, where he meets the Serbian coachman Lazo Pavletić. After his retirement, Lazo invites him for a last carriage ride, and while they tour the streets, squares, and typical public buildings of Újvidék, they recall their life and family histories, from which the history of the city is formed as well. Literary onomastics distinguishes real and fictitious place names. In Végel's novel dominate the real geographical names related to Újvidék, but we also find examples of metaphorical naming. The geographical and institutional names of the urban fiction are integrated into the text as codes that operate various timelines, bring to the surface the historical and social traumas of the region's three hundred years of history, the problematic of national identity caused by border changes and migration, and indicate the value system and historical perspective of the political systems. The title of the work also reflects at the symbolic spatial manifestations of politics, the symbolic propagation as well. The toponym materia of the urban fiction was organized on bases of Mihály Hajdú and István Hoffman's typology.

Keywords: place names, urban fiction, László Végel, literary onomastics, real writer's place names, street name policy

KIADÁSOK

- Végel, L. (2012). *Bűnhődés. Úti szövegek. Naplóregény*. Budapest: Noran Libro.
- Végel, L. (2013). *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje. Városregény*. Budapest: Noran Libro.
- Végel, L. (2015). *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja*. Budapest: Noran Libro.
- Végel, L. (2014). *Neoplanta ili Obećana zemlja. Grad roman*. Preveo: Arpad Vicko. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Végel, L. (2019). *Neoplanta ili obećana zemlja. Gradološki roman*. Prevela: Xenia Detoni. Zaprrešić: Fraktura.

Végel, L. (2022). *Neoplanta oder das gelobte Land. Stadroman.*
Übersetzung: Christina Kunze. Klagenfurt: Wieser Verlag.

IRODALOM

- Balogh, J. (2000). A főnév. In: Keszler, B. (szerk.) (2000). *Magyar grammatika.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 127–141.
- Bence, E. (2016). „Megint tanú” Újvidéken – Végel László: Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja. *Bárka*, 4, 114–117.
- Domján, E. (2016). „A becsület elveszett, de egyéb semmi”. *Vár Ucca Műhely*, 1, 77–80.
- Fábián, P. – Földi, E. – Hőnyi, E. (1998). *A földrajzi nevek helyesírása.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hajdú, M. (1975). *Budapest utcanaveinek névtani vizsgálata.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hajdú, M. (2003). *Általános és magyar névtan.* Budapest: Osiris.
- Hoffmann, I. (2007). *Helynevek nyelvi elemzése.* Budapest: Tinta.
- Kálmán, B. (1989). *A nevek világa.* Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Király, L. (2007). Névtani ismeretek. In: A. Jászó, A. (főszerk.) (2007). *A magyar nyelv könyve.* Budapest: Trezor. 607–641.
- Kovács, Sz. (2007). A városszöveg mint kulturális reprezentációk dialógusa. Budapest a XIX–XX. század fordulóján. *Alföld*, 8, 86–94.
- N. Kovács, T. – Böhm, G. – Mester T. szerk. (2005). *Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban.* Budapest: Kijárat.
- Laczkó, K. – Mártonfi, A. (2005). *Helyesírás.* Budapest: Osiris.
- László, Sz. (2014). Bérkocsival az Ígéret Földjén. Végel László: Neoplanta avagy az Ígéret Földje. *Városregény. Tiszatáj*, 10, 98–100.
- Lukács, A. (2016). Római toponimák a magyar nyelvű útikönyvekben. *Hungarológiai Közlemények*, 1. 58–74.
- Mózes Krisztián (2015). Utcanevek és politika. In: Folmeg Márta, Jóri Anita (szerk.): *Világ és nyelv szenvedéllyel.* Budapest: Tinta. 251–258.
- Niedermüller, P. (1994) A város: kultúra, mítosz, imagináció. *Mozgó Világ*, 5, 5–17.
- Reszegi, K. (2018). Helynevek – térszemlélet – mentális térkép: A nyelv, a helynevek és a tér összefüggései. *Magyar Nyelv*, 114. 169–184.
- Roginer, O. (2015). *A város mint (ellen)érv. Újvidék a (jugoszláviai) magyar irodalomban.* Szabadka: Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete.

- J. Soltész, K. (1958). Az irodalmi névadás. *Magyar Nyelvőr*, 82, 50–61.
- T. Somogyi, M. (2015). Az írói névadás vizsgálata. In: Farkas T.– Slíz M. (szerk.) (2015). *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 207–226.
- Toldi, Éva (2010). Újvidék-narratívák. *Hungarológiai Közlemények*, 3. 90–99.

